

Kelemen Attila Ármin

Így működik

MARKÓ BÉLA

Groos Zselyke illusztrációival

Koinónia • Kolozsvár • 2012

Első beszélgetés

Meddig Magyarország és honnan Románia. Értelmiségi közérzet. Fejlődés és hanyatlás. 89-es szereptudat. Dolgozók, melyeket a politika felülír. Háromszéki intimitás.

Milyennek értékeli a romániai magyar értelmiségiek 89 utáni teljesítményét?

Én a politikusokat is szeretném töprengő, dilemmázó értelmiségieknek látni, de tudom, vannak fontos különbségek. Például abban, hogy a politikai elit jól felismerhető, körülhatárolható entitás. A szélekről lehetnek viták, hogy valakit oda számítunk-e vagy sem, de mégis jól meghatározható: aki nem vasárnapi politikus, hanem nap mint nap hivatásszerűen műveli a politikát, az a politikai elit része. Na most, hogy ki értelmiségi, ez már vita tárgya. Elvben minden tanár, orvos, mérnök, jogász, közgazdász; ők mindannyian egyetemzet végzett emberek, tehát értelmiségiek. Más megközelítésben csak az értelmiségi, aki a saját közösségével valamiféle interaktív kapcsolatban, tehát cselekvő viszonyban van: tanítja, véleményt mond neki, próbálja a véleményét alakítani, ez lehetne a szűkebb meghatározás. Azt hiszem, az a helyes, ha azokat

tekintjük értelmiséginek, akik valami módon a közösségüket befolyásolni, irányítani akarják.

Mennyiben teljesített ez az értelmiség? Fontos elmondani, hogy az erdélyi magyar értelmiségnek 1989 után nagyon nehéz dolga volt. Ma már van mit ennek a rétegnek a szemére hánynom, de azt is tudom, hogy itt számolni kell történelmi meghatározottságokkal is.

Mi lenne az ellenvetése?

Majdnem másfélmillió közösség vagyunk, de ennek ellenére pazarlás lenne, ha nem támaszkodnánk a magyarországi kulturális, tudományos, szellemi értékekre. Pazarlás lenne meg nem próbálni beépíteni azokat az életünkbe, a lehető legmohóbban és a lehető legdúsabban. Viszont ez nem kerülhet el-
lentmondásba azzal, hogy nekünk gyakorlatilag minden területen meg kell hogy legyenek a saját szakembereink.

Többször fogalmazott meg kritikát a pedagógustársadalommal kapcsolatban...

Pedagógusaink egy részével azért vagyok elégedetlen, mert azt hiszem, nem elég csupán tanítani. Nekünk, ezen túl, a legmagasabb szakmai szinten kellene nyomon követnünk az oktatás helyzetét, iskoláink színvonalát, a programokat, tanterveket. Mindent meg kellene tennünk, hogy befolyásoljuk a romániai tanügyi rendszer alakulását, kellene hogy legyenek tankönyvíróink, általában teljes, függőlegesen is rétegzett pedagógustársadalomra van szükségünk.

Annak idején, 1989 előtt, szintén önállóságra próbáltak szorítani minket, de mesterségesen, és teljesen más okból.

Az arról szólt, hogy van egy külön romániai magyarság, úgy nevezték, romániai magyar nemzetiség, amely más, mint a magyarországi magyarok közössége. Eszerint van külön romániai magyar irodalom, romániai magyar tudományosság. Természetesen vannak erdélyi sajátosságok a magyar szellemiségben belül, de ezt úgy próbálták felerősíteni, hogy külön entitás legyünk a kultúrában is, más területen is. Az volt a cél, hogy elzárjanak Magyarországtól és leszakítsanak a magyar kultúra egészéről, egyáltalán a magyar nemzet egészéről. Persze mindenki zsigerileg tiltakozott ellene, hiszen 1989 előtt még nem az önálló közösségként való lét volt az elsődleges számunkra, hanem a magyarországi szellemi élet egészébe való szerves beilleszkedés, akár bevallotta ezt valaki, akár nem. Sokan még ma is éles ellentmondást érzékelnek az önálló közösségként, illetve a magyar szellemi, tudományos, kulturális élet részeként való létezés, megjelenés között. És ez a szembeállítás nem jó. Amikor ma önállóságról beszélünk, az nem az elzárkózásról szól, hanem arról, hogy különböző helyzetekben önállóan is helyt kell állnunk.

Hogy lehet ezt feloldani? Egyáltalán van-e értelme egy ilyen kérdésnek?

Természetesen van értelme, de nem olyan könnyű rá válaszolni. Maradjunk a pedagógusoknál, mert ők állandóan dilemmaként fogták föl, hogy mi a teendő: a magyarországi továbbképző rendszerbe illeszkedni, vagy inkább a romániai továbbképző rendszerekben gondolkodni. Aki a magyarországi rendszerben próbál helytállni, annak nagyon hamar rá kell jönnie, hogy Románián belül másfajta követelmények vannak. Vagyis hiába magas színvonalú a képzés, amit Magyarországon

kapott, a romániai kritériumrendszerben nem okvetlenül alkalmazható. A helyes magatartás az lehet, hogy profitálni kell szakmailag abból a tudásból, amit Magyarországon megszereshetünk, mert mi ott természetes módon lehetünk jelen, de ezt ne úgy csináljuk, hogy közben leszakadjunk a romániai rendszer egészéről, ne úgy, hogy kívül maradjunk az itteni mozgáson. Ez többletterhet jelent, de úgy gondolom, ha valaki végiggondolja, és végig is tudja vinni, akkor óriási előnyt jelenthet számára. És ez csak egy példa.

Lát más kibékítési modelleket is?

Persze. A politikában is sajátos viszonyt alakítottunk ki Magyarországgal, és nem arról van szó, hogy csak elvétve utaztunk oda, mint valami távoli rokon, hiszen a magyarországi politikai életben voltak olyan időszakok, amikor eléggé sűrűn voltunk ott jelen. De ezt elfogadtattuk itt Romániában is, ugyanakkor a döntéseinket magunk hoztuk meg, nem bízunk másra.

Amit meg közelebbről ismerek, az írók világa, az irodalmi élet. Én sohasem erdélyi magyar költő akartam lenni, hanem magyar költő. Rendkívül idegesített, hogy Magyarországon voltak olyan kritikusok, akik szinte szakosodtak a határon túli magyar irodalomra, és megtisztelő volt, hogy ők szívesen foglalkoznak vele, viszont ez azt is jelentette, hogy más nem foglalkozott vele: tehát arról az oldalról is megtörtént valamiféle gettósítása a határon túli magyar irodalmaknak. 1989 előtt sokan, ha ellenszélben is, de figyeltek ránk. Mégis, én egyszerűen magyar költő szerettem volna lenni, és nem sajátosan erdélyi magyar költő. Ma már annyival vagyok okosabb, hogy tudom, magyar költő akkor lehetek a legjobban, ha az erdélyiséget nem felejttem el, hanem a magam javára fordítom. A feloldás

az lehet, hogy nekünk nem kell létrehozunk egy különálló, teljesen körülhatárolt erdélyi magyar irodalmat, viszont meg kell hogy legyenek az íróink, a könyvkiadóink, a lapjaink, a kritikusaink, az irodalmi életen belüli véleményformáló embereink. Az erdélyi irodalmi lapok természetes módon közölnek magyarországi írókat, ez fordítva is természetes, és még számos pozitív példát lehetne fölhozni. Visszakanyarodva, itt a nagy kérdés az, hogy az értelmiséget miként szemléljük. Az értelmiségiek nyilván a legnagyobb tudással, a legnagyobb felkészültséggel, a legnagyobb tehetséggel rendelkező emberek, ők azok, akik valami újat adhatnak ennek a közösségnek. De önálló cselekvésre úgy, ahogy a politikusok, az értelmiségiek nem képesek, tehát igazságtalan lenne szemrehányást tenni azoknak, akik talán a legkiszolgáltatottabbak voltak ebben a huszonvalahány esztendőben, legalább annyira kiszolgáltatottak, csak más értelemben, mint 1989 előtt.

Szociális kiszolgáltatottságra gondol?

Igen. A legjobb művészek, a legjobb írók is „kunyerálnia” kell – mert az kunyerálás, hogy támogatást kér, hogy a könyve megjelenhessen, hogy ne haljon éhen. Az értelmiségiek kiszolgáltatottak, és ezt nem tudom elfogadni. Mint ahogy 1989 előtt sem lehetett elfogadni, hogy a kommunista állam eltartotta ugyan az írókat és művészeket, de ennek a legkisebb ára az volt, hogy ne fogalmazzanak meg kritikát a rendszerről. Ma a helyzet, ha más is, nem kedvezőbb. Gazdag embereink nekünk, romániai magyaroknak is vannak, de arról nem tudok, hogy ők sokat áldoznának, például képzőművészetre, zenére, irodalomra. Lehet, hogy van ilyen, de nem ez a jellemző. Egyébként a magánszponzorok fontosak, de én ennél jobbnak tartom, ha

kiépitünk egy olyan közösségi támogatási rendszert, ahol nem lehet és nem kell rámutatni, hogy X vagy Y az, aki egy műalkotás létrejöttét vagy egy alkotó tevékenységét támogatta.

Közelítsük meg más irányból. Milyen 2012-ben a romániai értelmiségiek közérzete?

Nem biztos, hogy én vagyok a legalkalmasabb, hogy beszéljek erről. Hiába tartom magam alkotó értelmiséginek, ha elsősorban politikus vagyok, tehát hozzám főleg ebben a minőségemben fordulnak. De annyiból, amennyi rálátásom van, rossz közérzetűnek vélem ezt a réteget. Nézze, az előbb arról beszéltem, hogy ki tartja el az értelmiségieket, és ez a válasz kulcsa. Annak ellenére, hogy ez a közösségi élet csonka, sok mindent fölépítettünk, közösségi intézményeket hoztunk létre, működnek az önkormányzataink, jelen van a magyarság az országos politikában, és folytathatnám. Költségvetési és másfajta eszközeink is vannak, hogy az értelmiség mellé oda lehessen állni, viszont azt kell mondanom, hogy egyelőre az önkormányzatokban és másutt is túlteng azoknak a száma, akiknek nagyon sokszor fogalmuk sincs a kultúráról. Erdélyt az elmúlt két évtizedben sikerült megtölteni rossz szobrokkal, köztük egy-két kivétel is van, de azért többségük gyenge. Az a tehetséges szobrász, aki látja, hogy miként alakult ez a helyzet, nem hiszem, hogy boldog lenne ettől.

A romániai magyarok története regény vagy dráma?

Remélem, hogy egy nyitott regény. Rá kellett jönnöm, hogy a történelem, a sorsunk befolyásolható. Azt gondolom, általában volt pozitív változás Romániában, ahogy az életünkben is.

Hisz a fejlődésben?

Nem hiszek a fejlődésben. És már nem hiszek abban, hogy egyirányú utcában vagyunk. A vakációban Görögországban nyaraltunk, az utóbbi időben minden évben elmegyünk oda egy hétre. Nagyon szeretem az Égei-tenger északi partját. S mivel az ember közhelyekben él és közhelyekben gondolkozik, többnyire az Odüsszeiát viszem magammal. Meg kellett állapítanom, hogy abban minden benne van: a Homérosz-korabeli, vagy az Odüsszeusz-korabeli ember mindent tudott, amit mi tudunk szellemiekben vagy akár erkölcsiekben is. Esetleg másak voltak a morális dilemmáik, de azok éppen olyan mélyen gyökereztek, mint a mieink. Nem hiszem, hogy akár két-háromezer év alatt is kimutatható jelentős fejlődés az emberiség gondolkodásában, szellemi kapacitásában, sőt, ami az emberi társadalmi berendezkedést illeti, a dolgok szelídülnek, ma már sokkal rafináltabb eszközökkel kínozzuk társainkat, mint a középkorban: ahogy a költő mondja, finomul a kín, de azért a kín nem tűnik el. Fejlődés a technikai eszközökben, a technológiában, a világról való objektív tudásunkban természetesen jól kimutatható, ma már nem gondoljuk azt, hogy lapos a Föld, és sok egyebet is tudunk, és valószínűleg kétezer esztendő múlva az akkori emberek hozzánk képest megint sokkal több mindent fognak tudni. De ettől még az emberek ugyanolyanok lesznek. Miért mondom ezt ilyen körülményesen? Azért, mert nem retorikai fogás volt részemről, amikor nagyon sokszor hangoztattam, hogy haladtunk előre, váltottunk, másképpen néz ki ez a társadalom, és másképpen néz ki ez az ország, mint ezelőtt húsz esztendővel, de aki azt hiszi, hogy ez visszafordíthatatlan, az nagyon téved. Aki azt hiszi, hogy akkor most húsz év alatt demokraták lettünk, vagy hogy

ez valami alapvető változást jelent az emberi minőségünkben, rosszul gondolja. Húsz év alatt megtanultuk, mi a parlamenti demokrácia, mi az önkormányzati demokrácia, mit jelentenek az emberi jogok, tudjuk, mit jelentenek az ideológiák. Megtanultuk, mit jelent, ha a hatalmi ágakat egy államban szétválasztják, és ez akár az állampolgár mindennapi életére is visszahat, ami egyébként Romániában és a diktatúrából kilábalt más közeli országokban is időnként inkább csak eszmei cél, mint valóság. De ha ebből most azt a következtetést vonnám le, hogy mindez visszafordíthatatlan, akkor ez azt jelentené, hogy rendkívül óvatlan vagyok. Nézzük meg, csak a huszadik században hányszor zökkent vissza ez az ország valamilyen totalitárius rendszerbe. Nem mondhatom, hogy az ember különösebben tanulékony lenne. Eltörölték a halálbüntetést, amivel a magam részéről egyet is értek, azt gondolom, hogy az életet nem mi adtuk, és nincs jogunk elvenni. De ez nem azt jelenti, hogy amennyiben most például hagynánk elszabadulni az indulatokat, akkor nem lehetne akár többségi véleményt szerezni ahhoz, hogy vezessük vissza a halálbüntetést. Alapvetően megváltozott volna a társadalom? Ez csak önfelmentés lehet vezetők számára, mert így elkerülhetik a felelősséget. A legnagyobb felelősség éppen az, hogy ne forduljanak vissza a dolgok. Nincsen teleologikus történelemszemléletem, nem hinném, hogy kiközösíthetetlenül tartanánk valami felé.

Akkor fogalmazzunk úgy, hogy lehetőségeihez képest, adottságaihoz mérten, hogyan teljesített 1989 után a romániai magyar társadalom?

Közösségünket annyira szétroncsolták 1989 előtt, hogy előállhatott volna az a helyzet, hogy egyszerűen nem is tudunk

talpra állni. Ezt most már teljesen elfelejtettük, érdekes módon sok mindent nem felejtünk az 1989 előttiékből, de ezt például igen. Én azért még nagyon jól emlékszem, hogy itt, apropó értelmiségiek, a romániai magyar értelmiségieknek elég jelentős része már elmenni készült, már megtette az első lépéseket a kitelepülésre.

Őn is?

Lehet, hogy nem is hiszik el nekem, de egy pillanatig sem fordult meg a fejemben, hogy elmenjek. Az utolsó hónapokban már egyszerűen olyan nagy volt bennem is a feszültség, hogy tudtam, ez nem mehet így tovább. De még akkor is sokkal inkább el tudtam fogadni mindenféle belső eszközt, hogy változtassunk a helyzetünkön, olyasmiket, amire azelőtt nem gondoltam, például a konspiráció valamilyen formáját. Magyarországon nagyon sok barátom volt, és a nyolcvanas évek második felében folyamatosan jelen voltam a magyarországi folyóiratokban, ilyen szempontból ott objektív problémáim egyáltalán nem adódtak volna. De egyszerűen nem akartam kitelepülni.

Miért nem? Akkor nem voltak politikai felelősségei, nem volt szereptudata...

De volt. Most maga egy olyan emberrel beszélget, aki íróból lett politikussá. Ahogy mondani szokás – én egyébként ilyen kifejezéseket nem szoktam használni –, egy adott pillanatban az erdélyi magyarság első számú politikai vezetőjévé. Ez pedig azt mutatja, hogy tartalékaink behatároltak voltak, így egy viszonylag ismert értelmiséginek, írónak kellett vállalnia ezt a szerepet, egyszerűen azért, mert nem volt meg hozzá a

kialakult, a kommunista rendszer által érintetlenül hagyott politikai elitünk. Ha akarja, elmondhatom, hogy mindannyian amatőrök voltunk, tehát ez egy dilettáns vállalkozás is lehetett volna. Persze, ne értsen félre, ezzel a szereptudattal nem álltam egyedül, ez nagyon-nagyon sok értelmiségiben megvolt.

A magam részéről úgy érzem, hogy akkor tehetek a legtöbbet a romániai magyarokért, ha a legtöbbet teszem magamért. Nem hiszem, hogy bármit is be kellene áldoznom azért, mert a közösségi érdek azt kívánja. Nagyon megfoghatatlan számomra a szereptudat-állapot.

Már kisgyermekként írónak készültem, ez végigvonult egész gyermek- és kamaszkoromon. Emellett voltak más elképzeléseim is, egy időben nagyon erősen szerettem volna a műszaki pályát, a villamosmérnöki szakmát, de alapvetően végig író szerettem volna lenni. Valóban, 1989 végén úgy tűnhetett volna, hogy míg azelőtt írónak lenni kompromisszumokkal járt, végre itt van a korlátlan lehetőség arra, hogy kiteljesítsem a magam pályáját, annál is inkább, mert nekem abban az időben éppen nagyon jól mentek a dolgaim, hogy úgy mondjam, formában voltam. De akkor mindannyian azon gondolkodtunk, mit kellene tennünk, hogyan lehetne széttörni azt a rossz varázst, ami 1989 előtt körülvett. Egy adott pillanatban ez jelentett nagy kihívást számomra, nem az írói pályám kiteljesítése.

Természetesen aki kitelepült, vagy elkezdte ezt tervezgetni, és elindította a szükséges eljárást, az is eljutott egy olyan megoldásig, hogy ő miként fog kitörni, családját, önmagát hogyan menti át a jövőnek azzal, hogy elmegy Magyarországra. Ezt erkölcsi okokból elfogadhatatlannak tartottam, tegyem hozzá, annak ellenére, hogy már a 80-as évek legvégén nem ítélt

el azokat, akik elmentek. Őcsém 1989 nyarán a zöldhatáron szökött át, tehát nem úgy, hogy kint maradt, hanem életét kockáztatva. Nem ítéltém el hát azokat, akik úgy döntöttek, hogy elmennek, de én érzelmileg is túlságosan kötődtem Erdélyhez, és morálisan sem tudtam ezt elfogadni, mert ellentmondott volna annak az értékrendnek, amit magaménak vallottam.

Mi volt ennek a lényege?

Gyermekként, de később kamaszként is úgy tudtam, hogy Erdélynek vissza kell kerülnie Magyarországhoz. Ezt mi Székelyföldön mindannyian így tudtuk, így nevelkedtünk, nem feltétlenül a szüleink hatására, hanem mert ez nagyon mélyen benne volt az ottani közösségi tudásban. Így foglalható össze: volt már magyar világ, aztán lett román világ, lett megint egy rövid időre magyar világ, aztán újra román világ, de ez a mostani állapot csak ideiglenes. Ideiglenességben éltünk. Nyilván felnőttként ezt egy kicsit bonyolultabban láttuk, rádöbbsentünk arra a demográfiai valóságra, amit előlem a székely gyermekkor és kamaszkor eltagadott, hogy tudniillik Erdélyben mi nem vagyunk többségben. Erről sokat lehetne mesélni... Mindenesetre nálam az a fajta erkölcsi imperatívusz, amit most úgy fogalmazunk meg, hogy „szülőföldhöz való ragaszkodás”, vagy hogy „Erdély a miénk, a miénk is, és nem szabad elhagyni”, nagyon erős volt. Másfajta kitérési pontokat kerestem tehát. 1989 végén pedig már szervesen ott volt az elképzeléseimben, hogy nekünk szervezet kell. A kommunista rendszer összeomlása előtti hónapokban már valami földalatti szervezetet akartunk: nem lett belőle más, csak szervezkedés. De utólag is nyilvánvalónak tűnik, hogy 1989 decemberében az első gondolatunk az volt, hogy olyan szervezetet kell létrehozni, amely minket

képvisel. Nem azt gondoltam, hogy akkor nekem most pályát kell váltanom, és hogy az életem következő részében ezzel fogok foglalkozni, de ez az indulat sodort magával. Akkor sok alkotó értelmiségi beszállt a politikába, sorolhatnám, hány író...

De nagyon sokan kiszálltak.

Egyesek úgy, hogy teljesen hátat fordítottak a politikának, mások úgy tértek vissza eredeti hivatásukhoz, hogy egy ideig még részt vettek testületekben, konzultációkban, és aztán onnan is kimaradtak. Kinek az esetében miként alakult, valószínűleg alkati kérdés is, de attól is függött, hogy ki milyen eszközöket kapott a kezébe. Végül is sok értelmiségi, amikor hátat fordított, abba kapaszkodott, hogy a véleményét nem veszik figyelembe, kinyomták, kiszorították őt az RMDSZ-ből. Azt hiszem, mindenkinél nehéz döntés volt, hogy akkor most abbahagyja a politikát. Én nem érvelhettem a magam számára azzal, hogy valaki is kiszorított az RMDSZ-ből. A 1990-es évek elején mindig azt mondtam, hogy ez valami rövid dolog, csak ideiglenes, egy-két év, és aztán abbahagyom. Úgy alakult, hogy mindig úgy éreztem, tisztességtelen lenne abbahagyni, tehát olyan felelősség hárult rám, hogy ettől nem menekülhettem. Később pedig, amikor már kezdtek megjönni az eredményei is a politikai munkának, nem tagadom, nemcsak munkát és gyötrődést jelentett a politika, hanem elégtételt is, mert láttam, hogy megyünk előre. Persze, túloldalon ott van, hogy föladtam valami mást.

Hirtelen, egyik napról a másikra adta fel az írást?

Nem, ez ritkult. Még valamikor 92–93 között nagyon rövid idő alatt írtam az Érintések című verseskönyvemet, szinte

egyhuzamban. Jól is sikerült, jó volt a visszhangja. Utána viszont egyre gyérültek a versek, és 1995 után majdnem tíz évig nem írtam semmit. Aztán úgy valamikor 2003, 2004 körül már egyszer-kétszer leültem, megpróbálkoztam. Nagyon keveset írtam, keveset dolog ennyi kihagyás után ismét megpróbálni írni, nem megy olyan könnyen. Elmúlik a rutin, elmúlik sok minden. Az életemet kitöltötte a politika, reggeltől estig, estétől reggelig. Az írást nem lehet hobbiként művelni, hogy akkor mindennap leülök egy félórára, és valamit lefirkantok a papírra – így magyaráztam meg magamnak, és ez valahogy így is van.

Voltak kompenzációs hobbijai?

Nem voltak. Megmondom őszintén, hosszú-hosszú éveken át nem csináltam egyebet, csak politizáltam. Még vakációzni is csak néhány napot utaztam el valahová. Ami szemrehányást teszek magamnak: nagyon keveset olvastam szépirodalmat. Vagy tíz esztendeig alig-alig, hosszú prózát szinte semmit, inkább verset, egy-két esszét, folyóiratokból ezt-azt. Teljesen fölszippantott a politika. Lenyűgöző, de veszedelmes dolog.

A családjával hogy tudta ezt összehangolni?

Erre az időszakra esik a válásom és az újránősülésem...

Ha nem lett volna politikus, akkor is elvált volna?

Ami a magánéletemben történt, annak így kellett történnie. Nem gondolom, hogy ezt külső feltételek befolyásolták, de természetesen, ha más pályán haladunk, akkor lehet, hogy másképpen alakul az életünk, ezzel mindannyian így vagyunk.

Nekünk, nekem is és a feleségemnek is nagyon fontos az együttlét, és nagyon fontos a családi élet. Ezt nem véletlenül mondom a kérdésre válaszolva, hogy miként befolyásolta a magánéletemet a politika, mert annak idején kevesebbet foglalkoztam a gyermekeimmel, és kevesebbet voltam velük, mint kellett volna. Ez majdnem minden politikusnál gond. Sok minden benne volt a döntésemben, hogy le akarom zárni a politikai pályámat, az is, hogy két nagy gyerekem után most van egy kisfiam, aki tizenegy esztendő, és azt akarom, hogy a kamaszkorában ott legyen én is.

A magánéletében történtek hatással voltak arra, ahogyan politizált?

Viszonylag nyugodt, kiegyensúlyozott vezető voltam, aki ezáltal egyfajta stabilitást tudott érvényesíteni. Lehet, hogy tévedek az önértékelésben, de mások is sokszor ezt tükrözték vissza. A kiegyensúlyozottság fontos képesség egy állandóan hisztériára hajlamos közéletben. Fontos, hogy a politikai vezetőink legyenek megbízhatóak, lehessen számítani rájuk. Ez talán fontosabb sok egyébnél. Azt is jelenti, hogy nem sugározhat tovább egy magánéleti problémám. Persze ezek befolyásolhattak, ez természetes, de nem éreztettem másokkal. Ha például a gyerekeimmel valami gond van, az meg tud nyomorítani, csak nem látszik meg rajtam.

Az a hipotézisem, hogy amikor egy nyilvános beszédhelyzetben indulat van a retorikájában, csak szerepről van szó.

Sokan mondták, hogy megjátszom az idegességet vagy az indulatot, a szenvedélyt, a haragot. Ugyanakkor meg mások azt

mondták, beszélni akkor beszélek jól, ha fölmérgesítenek. Mondok egy példát. Vizsgáló alkat sokféle van. Van olyan ember, aki vizsga előtt minden tudását és képességét mozgósítani tudja, a stressz, indulat, szorongás, várakozás nem fojtja el a képességeit, ellenkezőleg, kihoz belőle mindent. Én ilyen vagyok, úgy tapasztaltam, hogy sokszor azt is ki tudtam hozni, ami úgymond nem is volt igazán bennem. Engem az SZKT-k stresszeltek. Nem vágyom a vitára, nem vágyom arra, hogy ütközzünk, nem vágyom az apró próbálkozásokra, hogy kiborítsanak, vagy hogy fölborítsák a status quót, mert nem abban élek, hogy állandó cirkusz és konfliktus legyen körülöttem. Ezek viszont olyan vizsgahelyzetek számomra, amelyekből ki tudom hozni a maximumot. Másrészt, hogy miért nem látszik rajtam a feszültség? Nem tudom. Ez valószínűleg attól is függ, hogy milyen gyerekkort hoz magával az ember.

Helyben vagyunk, elérteztünk az alapkérdéshez...

Nézze, a székeleyekről el lehet mondani jót, rosszat. Nem fogadom el, hogy a székelység valami külön entitás lenne, de tagadhatatlan, hogy én gyerekkoromban sajátos dolgokat kaptam. Például azt, hogy mi nem voltunk lelkendező fajta. Édesanyámat nagyon szerettem, és ő is nagyon szeretett engem, de mondjuk, a simogatás vagy a csók, hogy érkezéskor vagy távozáskor megcsókoljuk egymást és így tovább, ezek nálunk nem léteztek. Az érintésnek egészen kivételes jelentősége volt. Háromszéken tényleg igaz volt, amit anekdotikusan szoktam mesélni, hogy a székel ember, ha leül és eszik, akkor a maximális dicséret a levesről vagy bármiről legfeljebb annyi: nem rossz. Kiváló, nagyszerű, hihetetlen, ezek nem szerepeltek az én gyerekkori szótárban. Számomra ez jó dolog, mert visszafogottságot jelent.

Nem lehetett könnyű megtanulni a pozitív visszajelzés technikáját.

Azóta persze sokat változtam, megtanultam egy másfajta viselkedésformát, mert politikusként például az egyik legnagyobb probléma, amivel meg kell küzdeni, az éppen a kommunikáció. Voltak ilyen problémáim. Nem szeretek beszélgetni, amikor nincs mit mondani, egyenesen utálok ezeket a protokolláris társalgásokat. Nem szerettem szónokolni, nem szerettem a nyilvános beszédeket. Az elején szívesebben olvastam fel egy előre megírt szöveget. Az otthonról hozott hideg, tartózkodó magatartás, ami mögött természetesen ott volt a szeretet, csak ennek nem adott minden pillanatban kifejezést az ember, hátrányt is jelenthet. Van, amit megtanultam, van, amit nem. Amit fölöslegesnek tartottam, megkerültem. A román politikai életben közeli viszonyokat kiépítettem ugyan, de barátságokat nem. Erőltethettem volna, de az az igazság, valahogy nem tartottam fontosnak. Különben is úgy gondolom, a politika más szabályok szerint működik, nem barátságokra épül.

Helyszín: ügyvezető elnökség, 2008, 2009. Egy fiatal munkatársa elpanaszolta egy veteránnak, hogy Markó felemelte a hangját, amikor vele beszélt. Erre azt mondta a veterán, „addig örülj, amíg Markó így beszél veled, mert hogyha nem így beszél, akkor már rég baj van”. Jelent ez valamit, vagy csak sziporka?

Valószínűleg jelent. Aki ezt válaszolta, ismert engem, mert én nem úgy mondom le emberekről, hogy kidobom őket. Nem hiszem, hogy húsz év alatt előfordult volna, hogy valaki odaállt elé, s azt mondtam volna neki, na tessék, holnaptól el

vagy bocsájtva. Akármilyen furcsa, nem fordult elő. Elmentek emberek, amikor látták, hogy nincs már körülöttük levegő, mert én úgy mondok le emberekről, hogy egy adott pillanatban nem érdekelnek, és már nem akarom őket meggyőzni például azzal, hogy rájuk kiabálok, hogy felelősségre vonom őket. Egyszerűen eljön egy pillanat, amikor lemondok róluk, és azt mondom, nekem nem érdemes ezzel az emberrel foglalkoznom.

